

2. Клінаў А. Малая падарожная кніжка па Горадзе Сонца / А. Клінаў. – Мн.: Логвінаў, 2008. – 202 с.
3. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
4. Лакофф, Дж.; Джонсон, М. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
5. Coulson S. Metaphor and Conceptual Blending / S. Coulson // Encyclopedia of Language & Linguistics / editor-in-chief Keith Brown; co-ordinating editors: Anne H. Anderson [et al.]. – 2nd ed. – Oxford [etc.]: Elsevier, 2006. – Vol. VIII. – p. 32 – 39.
6. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration Networks / G. Fauconnier, M. Turner // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1292966
7. Turner M. The Way We Imagine / M. Turner // <http://markturner.org/ImaginativeMindsWebDraft.pdf>.

Ірына Змачынская

НЕКАТОРЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ФУНКЦЫЯНАВАННЯ ЁЛАСНЫХ АСАБОВЫХ ІМЁНАЎ У БЕЛАРУСКАЙ ПАРЭМІЯЛОГІІ

Адметнасцю парэмій як малых жанраў вусна-паэтычнай творчасці з’яўляецца сінтэз паверхневага і глыбіннага сэнсавых узроўняў, калі слова, што ўваходзіць у склад парэміялагічнай адзінкі, апрача свайго асноўнага, прамога значэння, мае яшчэ і дадатковыя сэнсава-сімвалічныя прырашчэнні. Як сцвярджае даследчык А. Аксамітаў, у значэнні такіх устойлівых моўных выказаў “важным з’яўляецца не столькі дэнататыўны аспект, колькі рознага тыпу канатацыі, напластаванні, вобразы, эмоцыі і імпліцытныя ацэнкі” [1, с. 297].

Для аналізу намі былі абраны парэміі з кампанентам уласнага асабовага імені. Такі выбар фактычнага матэрыялу невыпадковы ў сувязі з тым, што прыказкі і прымаўкі з кампанентам-антрапонімам складаюць значны раздзел беларускай парэміялогіі. Вынікі даследавання дазволілі нам вызначыць асаблівасці функцыянавання ёласнага асабовага імені ў складзе беларускіх устойлівых выслоўяў, улічыўшы функцыю сімвалізацыі, што рэалізуецца ў парэміялагічным “асяродку”.

Намі вылучаны беларускія устойлівыя выслоўі, дзе ёласнае асабовае імя мае абагульненае значэнне, блізкае да значэння займеннікаў, абазначаючы “чалавека ўвогуле” [4, с.29] ці мае чыста займенніковы характар: *Быў калісьці Яўхім, ды цяпер чорт яго ўхапіў; У кожнай Палашкі свае замашкі; Ці цот, ці лішка, ці Лявон, ці Грышка; Ці памёр Гаўрыла, ці яго скула задавіла; Як пры Пракопе, так і без Пракопа* і інш. Асабліва ярка гэта з’ява прадстаўлена ў моўных клішэ, якія ўжываюцца пры абазначэнні вельмі далёкага родзіча або ўвогуле не звязанага з пэўнай асобай ніякімі родавымі або сацыяльнымі сувязямі чалавека: *Стрэчнай бабкі родны Хведар; Андрэй (Саўка) Кузысе родны Хведар; Анціп – нашаму брату Міколка; Хрысціне Матруне родна Фядора* і інш. Паказальна, што рэпрэзентатыўная функцыя, якую выконвае ёласнае імя ў складзе такіх устойлівых моўных форм, становіцца асабліва відавочнай у парэміях, дзе антрапонімы могуць узаемазамяняцца, напрыклад: *Не па Саўку шапка (Не па Хомку шапка); Багаты Андрэй: поўна хата дзяцей*

(*Бататы Мацей: поўна хата дзяцей*) і інш. Трэба адзначыць таксама, што некаторыя клішыраваныя адзінкі такога тыпу могуць ужывацца ўвогуле і без уласнага асабовага імені, напрыклад: *Як шанцуе, то і баран танцуе (Калі шанцуе, то і стары танцуе; І Халімон танцуе, калі яму шанцуе)* і г.д. У дадзеных парэміях уласнае імя *Халімон* замяняецца агульным назоўнікам і субстантывам без змены сэнсу прыказкі, знікае толькі дадатковая экспрэсія, што дае падставы сцвярджаць, што ў такіх устойлівых выслоўях уласнае імя выконвае не столькі функцыю намінацыі, колькі эматыўна-ацэначную або экспрэсіўную функцыі, значыць, на першае месца выходзіць у такім выпадку не дэнататыўны кампанент значэння ўласнага імені, а эматыўна-ацэначны.

Уласныя асабовыя імёны ў парэміях могуць таксама ўжывацца ў значэнні этноніма, што абумоўлена аднясеннем антрапоніма да іменаслова пэўнага народа, напрыклад: *Хваліла цябе Сора ўчора з вячора і Абрам каля крам; Ай, гвалт! Жыды Мэндаля б'юць!*(так усклікаюць, калі пачуюць незвычайна смешную навіну) і г.д. Відавочна, што ўласныя імёны замяняюць сабой этнонім *яўрэй*, што з'яўляецца ва ўстойлівых выслоўях яшчэ адной з рэалізацый рэпрэзентатыўнай функцыі кампанента-антрапоніма.

У святле сказанага цікавымі будуць і наступныя ўстойлівыя выразы, у якіх семантычны патэнцыял уласных асабовых імён пашыраецца за кошт таго, што яны набываюць пэўнае абагульнена-характарыстычнае значэнне і пачынаюць сімвалізаваць пэўную якасць або ўласцівасць не канкрэтнай асобы, а чалавека ўвогуле, пры гэтым страчваючы сваю асноўную функцыю – выдзяляць асобу з пэўнага шэрагу людзей, напрыклад, імя Мікіта ў дадзеных выразах (*Каму што, а Мікіту аладкі; Не каваль з Мікіты; Квіта, пане Мікіта; Пацягнула Мікіту на валакіту; Бог не Мікітка, навывламіць лыткі; Мікіта на Гаўрылу, Гаўрыла на Тамаша, то будзе жыццё кепска наша* і інш.) сімвалізуе чалавека нахабнага, гультаяватага, прастакаватага, які шукае лёгкага жыцця.

Такім жа чынам імя Юзік у парэміях становіцца сімвалам дарослага чалавека, які ўсё яшчэ жыве з бацькамі: *Адзін сын Юзік і той як гарбузік; Тады Юзік жэніцца, калі лысы вол ацеліцца* і інш. Характарыстычную семантыку ва ўстойлівых моўных выразах набываюць такія імёны, як Андрэй, Васіль, Юрка, Саўка, Грышка, Хомка, Кузьма, Сідар і інш. Андрэй – хвалько: *Андрэй за ўсіх мудрэй; Дзе Андрэй і Тамаш, там цэлы кірмаш* і інш. Васіль – гультай: *Наш Васіль на работу не сіл, а як клёцкі ў малаку – за чатырох павалаку* і інш. Юрка – бесклапотны весялун і хітрун: *Калі не шанцуе, то і Юрка не танцуе; Паплач, Юрка, ці не засвярбіць шкурка; Юрка! Юрка! Вылазь з падпечча – да цябе знаёмы пан прыехаў* (кажуць, калі нехта па сваёй неабачлівасці стварыў непрыемную сітуацыю для каго-небудзь) і інш. (Знамянальна, што і беларускі народны танец мае назву “Юрачка”.)

Саўка – гультай, злодзей, хітры і зваротлівы чалавек: *Пра воўка памоўка, а Саўка авечак крадзе; Атаўка – сену дабаўка, ды не змог скасіць яе Саўка; Хто бесіцца, а Саўка цешыцца* і інш. Грышка – гультаяваты, сварлівы і фанабэрысты чалавек: *Тут наш Грышка першы з лыжкай; Цяпі, Грышка, карчма блізка; Кепска, пане Грыгоры: што далей, то горай; Кандрацік жонку хваліць, што добры боршчык варыць, а Грыгорка гудзіць, што ні зварыць, а*

*спаскудзіць; Не фігуруй, Грышко і інш. Хомка – няўдзячны і небяспечны чалавек: Забыў, Хама, той час, як у нас свінні пас; Хомка сядзіць ціхенька, а думае ліхенька; Які чорт Хомка, такая яго жонка і інш. Кузьма – хітры і прыкры чалавек: Хіцёр Міцёр, і Кузьма не дурак; І да таго дажывеш, што Кузьму бацькам назавеш і інш. Сідар – абмежаваны чалавек, невялікага дастатку: Праўда Сідарава: кісялём бліны намазаны, на паркане сушацца; Будзе мёд і ў Сідаравай калодзе (збудуцца і нашы надзеі) і інш. Даследчыкі-фразеолагі вызначаюць таксама і іншыя сэнсава-сімвалічныя прырашчэнні дадзенага імені, у прыватнасці: скупасць, жорсткасць і бессаромнасць [5, с.27]. Відавочна, што ўсе дадзеныя характарыстыкі маюць адмоўную аксіялагічную ацэнку. Аднак намі вылучаны і такія парэміі, дзе антрапонім мае дыяметральна супрацьлеглыя характарыстыкі, параўн.: *Мялі, Іване, дакуль ветру стане; Праз аднаго Іванка ўсім заганка і Што ўложыць Іван, то не выме і пан; Іван зарабіў, Іван з'еў.**

Некаторыя асабовыя імёны нават утвараюць дэрываты, што яшчэ больш пашыраюць іх семантычны патэнцыял, напрыклад, дзеяслоў *падкузьміць* у прыказцы *Падкузьміў Дзямід Кузьму*. На нашу думку, пазначаны працэс адбываецца з прычыны і асаблівай сэнсавай ёмістасці антрапоніма, і такой спецыфікі ўспрымання свету чалавекам праз прызму ўласнага светабачання, якую прынята называць антрапамарфізмам.

Усе прааналізаваныя вышэй асабовыя імёны ў беларускіх устойлівых моўных выразах у большасці сваёй маюць адмоўную канатацыю і абазначаюць асоб мужчынскага полу. Прыказкі, якія ўтрымліваюць у сваім складзе жаночыя імёны, таксама нясуць эмацыянальна-экспрэсіўнае значэнне з адмоўным адценнем: *Наварыла Люця супу, што не есць і цюця; Наша Сора шыя й пора – толькі ніткам гора; І наша Парася мёду напілася; У нашай Хвядоры адны адгаворы: не магу! У нашай Кацярыны – вяселле і хрысціны; Цікаўнай Амелі нос прышчамілі; Цікаўная Тэкля палезе і ў пекла; Людскія жонкі кросны ткуць, а мая Тэкля лён трэпля; Ішла Хоўра жыта жаць, забылася серп узяць; Села Паланея, думала, што паранее* (гаворыцца як папрок ці асуджэнне каго-н. за тое, што зусім не гатовы да чаго-н., спазніўся зрабіць што-н.); *У няўдалай Дар'і заўсёды авар'і і г.д.* У асноўным такія парэміі кпліва кажуць пра няўменне жанчыны весці гаспадарку, пра яе гультаяватасць

Такім чынам, намі вылучаны цэлы комплекс беларускіх прыказак і прымавак, дзе ўласныя імёны ўтрымліваюць у складзе свайго значэння намінацыю пэўных чалавечых якасцей: *У нашага Кандрата ўся хата абадрата; Разумны, як Гаўрыла з Полацка; Хата вінавата, што ўпусціла Кандрата; Ідзе Іван вельмі п'ян, за ім Якаў паўзе ракам – той не п'ян і г.д.* Акрамя таго, прааналізаваны намі прыказкава-прымаўкавы матэрыял дазволіў нам вылучыць і некаторыя іншыя асаблівасці функцыянавання ўласных асабовых імёнаў у кантэксце беларускай парэміялогіі: 1) антрапонім ў прыказках і прымаўках абазначае “чалавека ўвогуле”; 2) асабовае імя ў моўным клішэ мае займеннікавы характар; 3) за іменем ў беларускай парэміялогіі замацоўваецца абагульнена-характарыстычнае значэнне; 4) адбываецца працэс

утварэння дэрыватаў з экспрэсіўным значэннем на аснове значэння ўласнага імені ва ўстойлівым выслоўі.

Літаратура

1. Аксамітаў А.С. Прыказкі і прымаўкі: Глумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак з архіваў, кафедральных збораў, рэдкіх выданняў XIX і XX стст. 2-ое выданне. Мн., 2002.
2. Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі / Складальнікі Ахрыменка П., Буцько М. Гомель, 1956.
3. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / Склаў Янкоўскі Ф.М. Мн., 1962
4. Ефремова Н.И. Национально-культурное своеобразие лексического состава русских и немецких поговорок / Язык и социум: Материалы V международной научной конференции. В двух частях. Ч II. Мн., 2003. С. 28 – 30.
5. Коваль У.І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях. Мн., 1994.
6. Лепешаў І.Я., Якалцэвіч М.А. Слоўнік беларускіх прыказак. Мн., 2002.
7. Прыказкі Лагойшчыны / Запісаў А. Варлыга. Мюнхен, 1966.

Марына Кажарновіч

ПРЫМХЛІВЫЯ АПОВЕДЫ ЯК АЎТАНОМНЫ ТЭКСТ І ЭТНАЛІНГВІСТЫЧНЫ ФЕНОМЕН

Светаўспрыманне чалавека грунтуецца на тых уяўленнях, якія захоўваюцца ў яго свядомасці. Як вядома, карціна свету асобнага чалавека і цэлага народа фарміруецца на працягу стагоддзяў, акамулюючы ў сябе вопыт і практычныя здабыткі папярэдніх пакаленняў. Кожны народ валодае адметнай нацыянальнай свядомасцю, якая знаходзіць сваё яскравае выяўленне ў фальклоры як найбольш самабытнай культурнай сферы. Фальклорныя тэксты – адна з асноўных крыніц інфармацыі пра чалавека і яго месца ў свеце ва ўспрыманні асобнага этнасу.

Адметнае месца сярод фальклорных тэкстаў займаюць **прымхлівыя аповеды**. Традыцыйна пад паняццем “прымхлівыя аповеды” разумеецца сукупнасць уяўленняў нашых продкаў пра свет і месца чалавека ў ім: шэраг самых разнастайных павер'яў, прыкмет, прымхаў. Гэта своеасаблівае мадыфікацыя ўнутранага свету чалавека, мадэль асэнсавання рэчаіснасці на аснове сінтэзу розуму, уяўленняў і вераванняў. Гэта вытокі, першакрыніцы нашай свядомасці, нашага спосабу мыслення і, нарэшце, нашага менталітэту. Яны дазваляюць выявіць першаасновы той карціны свету, якая характэрна для беларускага народа як адметнай, самабытнай, гістарычна багатагай нацыі.

Прымхлівыя аповеды ўяўляюць сабой аўтаномны тэкст, які змяшчае інфармацыю пра самыя розныя сферы чалавечага жыцця: пачынаючы ад светастварэння і заканчваючы штодзённымі побытавымі справамі. Этналінгвістычны аналіз прымхлівых аповедаў дае магчымасць выявіць спецыфіку нацыянальнага светабачання беларусаў, а на гэтай аснове – своеасаблівасці моўнай карціны свету, яе канцэптуальную базу.

Паспрабуем паказаць багатыя магчымасці этналінгвістычнай інтэрпрэтацыі прымхлівых аповедаў на аснове аналізу ў іх канцэпту “агонь”.